

Proces sowietyzacji Europy Środkowo-Wschodniej

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Film + Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Maria Dąbrowska, *Dzienniki powojenne*, [w:] *Europa. Nasza historia. Klasa 8. Od wybuchu II wojny światowej do czasów współczesnych*, Warszawa 2020, s. 103.
- Źródło: Kazimierz Wierzyński, *Na rozwiązanie Armii Krajowej*, dostępny w internecie: poezja.org.

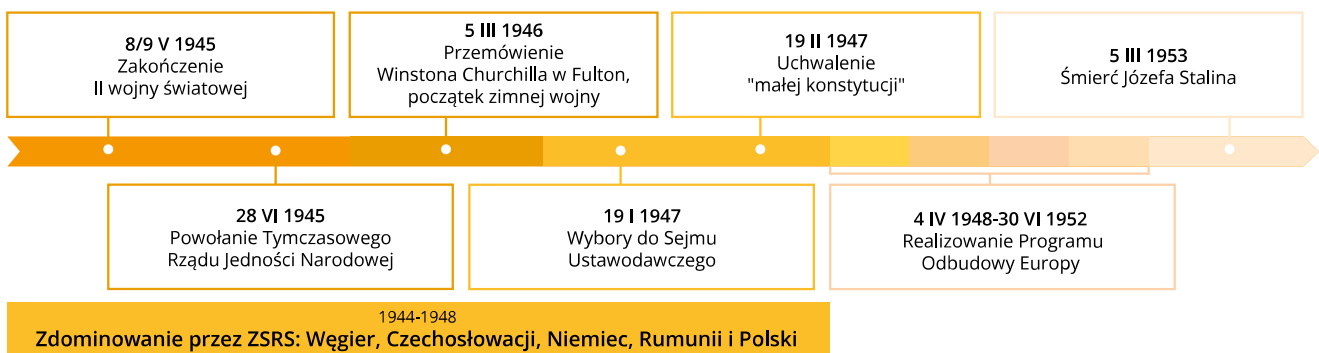

Proces sowyetyzacji Europy Środkowo-Wschodniej

Jednym z przykładów sowyetyzacji Polski jest warszawski Pałac Kultury i Nauki wybudowany w 1955 roku jako symbol przyjaźni polsko-rosyjskiej.

Źródło: Romák Éva, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Terytoria Węgier, Rumunii i Bułgarii, byłych sojuszników hitlerowskich Niemiec, zostały zajęte przez armię sowiecką. Pod pozorem wypełniania obowiązków okupacyjnych ZSRS narzucił udział komunistów we władzach tych państw. Po zakończeniu wojny oddziały sowieckie nie wycofały się także z innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej – z Polski, wschodnich Niemiec i Austrii. Pozostawienie żołnierzy Armii Czerwonej w Polsce uzasadniano koniecznością ochrony komunikacji z sowieckimi strefami okupacyjnymi we wschodnich Niemczech i w Austrii.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

- Wyjaśnisz, jak przebiegała sowietyzacja Europy Środkowo-Wschodniej.
- Scharakteryzujesz, na czym polegała w polityce komunistów tzw. taktyka salami.
- Przeanalizujesz model gospodarki wprowadzanej w państwach podległych Związkowi Sowieckiemu.

Przeczytaj

Sowietyzacja krok po kroku

W 1946 r. wojska sowieckie opuściły Czechosłowację, gdzie w rządzie koalicyjnym znaczący udział mieli komuniści. Armia sowiecka nie okupowała też Jugosławii, zdominowanej przez byłych komunistycznych partyzantów Josipa Broz Tity. W krajach Europy Środkowo-Wschodniej zaraz po wojnie rządziły gabinety koalicyjne, w których komuniści kontrolowali aparat bezpieczeństwa i armię. Stopniowo odsuwali oni od władzy przedstawicieli sił demokratycznych, żeby przekazać ją partiom komunistycznym wspieranym przez sowieckie wojsko i [policję polityczną](#). Przejmowanie władzy przez komunistów w poszczególnych resortach, rozbijanie od wewnątrz partii sojuszniczych i wchłanianie ich przez partię komunistyczną nazwano na Węgrzech [taktyką salami](#), od krojenia salami na cienkie plasterki. Pierwszymi w pełni skomunizowanymi państwami były Jugosławia (od maja 1945 r.) i Albania (od listopada 1944 r.), w których nowy system polityczny wprowadzono inną metodą – dzięki lokalnej rewolucji. Jako ostatnie państwo w Europie Środkowo-Wschodniej weszła w skład bloku wschodniego Czechosłowacja, gdy w dniach 21-25 lutego 1948 r. komuniści zorganizowali tam [pucz](#).

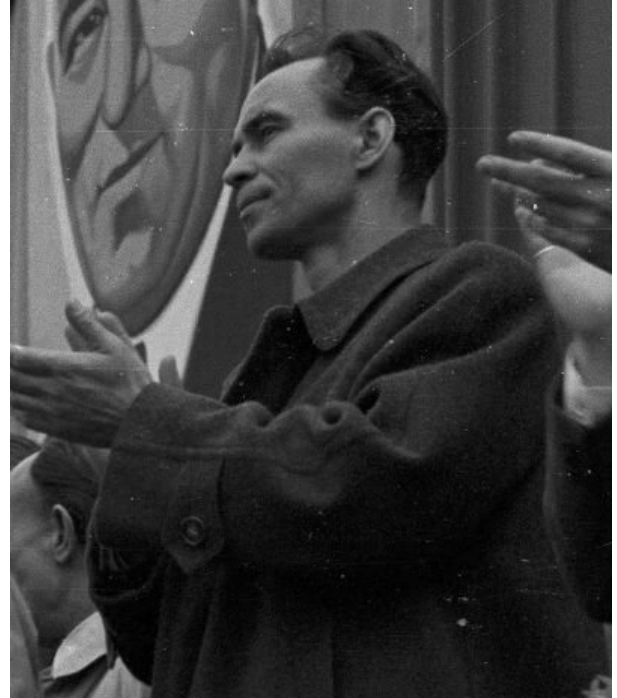
Josip Broz Tito (1892–1980) w czasie II wojny światowej był przywódcą komunistycznego ruchu oporu w Jugosławii, po wojnie objął najwyższe funkcje w państwie. W 1948 r. został potępiony przez Stalina, ale mimo to utrzymał się przy władzy. Sprawował niemal dyktatorskie rządy, tłumiąc ruchy separatystyczne w Jugosławii.

Kontrola i czystki

W dniach 22-27 września 1947 r. na spotkaniu w Szklarskiej Porębie przedstawiciele komunistycznych partii z Bułgarii, Czechosłowacji, Francji, Jugosławii, Polski, Rumunii, Węgier, Włoch i ZSRS powołał Biuro Informacyjne Partii Komunistycznych i Robotniczych, tzw. [Kominform](#). Jego siedzibą został Belgrad, a następnie Bukareszt. Za pomocą Kominformu Związek Sowiecki umacniał swoje wpływy w międzynarodowym ruchu komunistycznym. W 1948 r. np. Kominform potępił komunistów jugosłowiańskich za zbyt dużą niezależność od wytycznych Stalina.

Według propagandy radzieckiej społecznych, politycznych, gospodarczych oraz kulturalnych struktur w Europie Środkowo-Wschodniej nie można było nazwać komunistycznymi. Państwa tej części kontynentu miały dopiero przeobrazić się w państwa komunistyczne. Do tego czasu określano je mianem demokracji ludowych. Naprawdę oznaczało to przemiany w kierunku totalitarnym nadzorowane przez Kominform.

Po 1948 r. w mających już monopol władzy partiach komunistycznych przeprowadzono czystki i część ich dotychczasowych przywódców (m.in. László Rajka na Węgrzech i Rudolfa Slánskiego w Czechosłowacji) skazano w procesach pokazowych na kary śmierci. Poszukiwanie „wroga” i czystki były nieodłączną częścią systemu stalinowskiego we wszystkich państwach bloku. We wszystkich państwach imperium Stalina funkcjonowała policja polityczna. Społeczeństwo żyło w strachu. Aparat terroru zajmował się m.in. administracją obozów pracy przymusowej, tworzonych również w [państwach satelickich](#) na wzór radzieckiego [Gułagu](#) (ros. Głównoje Uprawlenie Łagieriej), czyli Głównego Zarządu Obozów.

László Rajk, węgierski działacz komunistyczny. Jako ministrowi spraw wewnętrznych podlegała mu tajna węgierska policja polityczna AVO. Oskarżony w pokazowym procesie o nacjonalizm i spisek kontrrewolucyjny, został powieszony w 1949 r. Źródło: Pál Berkó, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

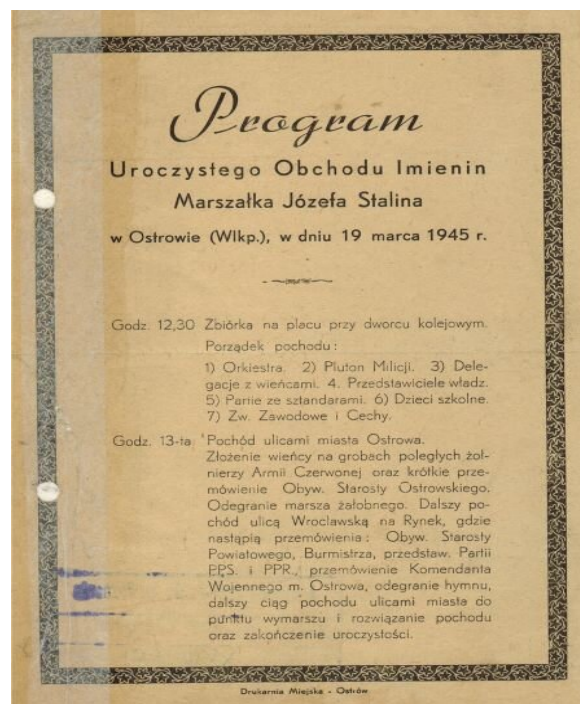
Kult jednostki

Drugim, równie istotnym elementem łączącym państwa komunistyczne była ideologia. Propaganda radziecka dzieliła świat na zwolenników „demokracji i postępu” (czyli modelu radzieckiego) oraz zwolenników „[imperializmu](#) i [reakcji](#)”. Obowiązywał kult Stalina, którego kreowano na najwyższy autorytet we wszystkich dziedzinach, a zarazem opiekuńczego patrona o cechach niemal boskich.

Grudzień 1949 r. – chińscy komuniści świętują 70. urodziny Józefa Stalina. Wyjaśnij, na czym polegał i czemu służył kult jednostki w krajach komunistycznych.

Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-NC 4.0.

Program obchodów imienin Stalina w Ostrowie Wlkp. w 1945 r. Wyjaśnij, w jaki sposób poszczególne elementy uroczystości miały wzmacniać pozycję władz komunistycznych i ich wizję historii.

Źródło: Archiwum Państwowe w Poznaniu, Wikimedia Commons, domena publiczna.

W krajach satelickich Związku Sowieckiego przeprowadzano reformy rolne i nacjonalizację przemysłu. Początkowo tworzono indywidualne gospodarstwa rolne na gruntach nadanych chłopom, od 1948 r. zaczęto wprowadzać kolektywizację wsi na wzór radziecki. Dotychczasowych rolników wywłaszczono, a ziemię znacjonalizowano. Na miejsce

prywatnych gospodarstw utworzono wielkie gospodarstwa państwowe, w których zatrudniano byłych właścicieli. Stali się oni de facto robotnikami rolnymi uzależnionymi od państwa. Gospodarka na wzór radziecki nastawiona była niemal wyłącznie na przemysł ciężki, zwłaszcza zbrojeniowy. W dziedzinie kultury także nastąpiły zmiany: środki masowego przekazu działały pod ścisłą kontrolą cenzury państwowej, w szkołach uczono według programów zgodnych z ideologią marksistowską, a twórcy, którzy nie chcieli podporządkować się nowym wytycznym, byli represjonowani. Jednocześnie prześladowano wszystkie niezależne instytucje społeczne, ze szczególnym uwzględnieniem Kościołów.

Słownik

Gulag

system obozów pracy przymusowej w ZSRS, w którym więźniami byli zarówno przestępcy kryminalni, jak i osoby uznawane za społecznie niepożądane lub politycznie podejrzane

imperializm
(z łac. *imperare* – rządzić) polityka państw o aspiracjach mocarstwowych zmierzająca do rozszerzenia ich wpływów politycznych, militarnych, gospodarczych i kulturalnych na obszary do nich nienależące

Kominform (Biuro Informacyjne Komunistycznych Partii Komunistycznych i Robotniczych)

organizacja komunistyczna, w skład której ostatecznie weszło 10 partii komunistycznych; założona na zjeździe organizacyjnym w Szklarskiej Porębie w 1947 r.; w 1955 r. zastąpiona przez Układ Warszawski, a rok później oficjalnie rozwiązana. Pierwszą siedzibą Kominformu był Belgrad, po wykluczeniu z Kominformu Komunistycznej Partii Jugosławii w czerwcu 1948 r. centrala organizacji została przeniesiona do Bukaresztu. Formalnie celem Biura była koordynacja działań partii komunistycznych kierowanych przez ZSRS, faktycznie Kominform miał ułatwiać Związkowi Sowieckiemu sprawowanie kontroli nad partiami komunistycznymi w innych krajach.

państwo satelickie

państwo, które jest uzależnione od innego mocarstwa, które formalnie uznaje niepodległość tego państwa

policja polityczna

tajna policja zajmująca się walką z szeroko rozumianą działalnością antypaństwową; w krajach bloku wschodniego głównie zwalczająca działalność opozycyjną; w II Rzeczypospolitej potoczna nazwa komórki organizacyjnej Policji Państwowej, walczącej m.in. ze szpiegostwem i propagandą komunistyczną

pucz

niezgodne z porządkiem konstytucyjnym, często z użyciem siły (zbrojny zamach stanu), przejęcie władzy politycznej w państwie przez jednostkę lub grupę osób

reakcja

zajęcie jakiegoś stanowiska lub działanie, będące odpowiedzią na coś; propagandowe określenie używane w okresie Polski Ludowej wobec Polskiego Państwa Podziemnego i Armii Krajowej

taktyka salami

stopniowe eliminowanie partii demokratycznych w państwie oraz przejęcie władzy przez kumunistów

Słowa kluczowe

Kominform, sowietyzacja, demokracja ludowa, ZSRS, blok wschodni, zimna wojna, komunizm, świat po II wojnie św.

Bibliografia

J. Krasuski, *Europa Zachodnia po II wojnie światowej – dzieje polityczne*, Poznań 1990.

W. Laqueur, *Historia Europy 1945–1992*, Londyn 1993.

Najnowsza historia świata. 1945–1963, t. 1, pod red. A. Patka, J. Rydla, J.J. Węca, Kraków 2000.

Audiobook

Polecenie 1

Zapoznaj się z audiobookiem i wykonaj polecenia.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/P1EJKQ6e8>

Surowy luty (fragment artykułu Andrzeja Krawczyka poświęconego budowaniu systemu komunistycznego w Czechach)

Na przełomie 1947 i 1948 r. (...) w sowieckiej strefie imperialnej znalazły się więc Polska i Czechosłowacja oraz państwa, które w latach II wojny światowej były sojusznikami III Rzeszy (Węgry, Rumunia, Bułgaria) i ich status – krajów okupowanych – był powszechnie akceptowany. Dawało to Moskwie swobodę manewru, usprawiedliwiało bezpośrednią kontrolę i obecność, a elity i społeczeństwa paraliżowało strachem. Zachód milcząco zgodził się, by „Polska została zdradzona” – jak głosił tytuł książki z 1948 r. byłego ambasadora USA w Warszawie. Zachodnią opinię publiczną neutralizowało rozgrywanie przez Związek Sowiecki karty czechosłowackiej. Moskwa robiła wszystko, żeby pokazać, jak dobre ma stosunki z czechosłowackim rządem emigracyjnym i jego przywódcą Edwardem Beneszem. (W składzie rządu w Londynie podczas II wojny byli również przedstawiciele partii komunistycznej, a w ostatnich dniach wojny rząd demonstracyjnie powrócił do Pragi przez Moskwę).

Benesz dumny był ze swego kunsztu dyplomatycznego, który pozwolił mu – w przeciwieństwie do polskiego rządu emigracyjnego – powrócić do ojczyzny i pozostać u władzy mimo obecności Armii Czerwonej. Zapłacić za to musiał jednak sporą cenę: jeszcze w Moskwie zgodził się i zobowiązał, że nie dojdzie do odtworzenia w Czechosłowacji „reakcyjnych, prawicowych” partii politycznych, w tym największej przedwojennej partii Agrarystów. Komunistom oddano resort spraw wewnętrznych, wojsko i policję. Ponadto, o czym Benesz mógł nie wiedzieć, do rozmaitych partii politycznych została oddelegowana duża grupa utajnionych członków partii komunistycznej.

Sytuacja Czechosłowacji była szczególna. Na tradycyjne sympatie panslawistyczne i filorosyjskie nakładała się tu silna tradycja ruchu robotniczego i komunistycznego. Komunistyczna Partia Czechosłowacji była przed wojną stosunkowo dużą, legalną partią, działającą w parlamencie i w samorządach. Wśród inteligencji i artystów

widoczna była fascynacja rewolucją rosyjską. Żywe były dyskusje o czeskiej drodze do socjalizmu i wzajemne przepływy między socjaldemokratami a komunistami. W ruchu komunistycznym działali często ludzie znani, o silnych osobowościach (...). W latach 1928–1929 partia komunistyczna przeszła wewnętrzne (ale jawne) przeobrażenia, znane pod nazwą bolszewizacji partii, kiedy za podstawowy dogmat przyjęto wierność Związkowi Sowieckiemu i WKP(b). Szef komunistów Klement Gottwald mówił w praskim parlamencie 21 września 1929 r.: „Jesteśmy partią czechosłowackiego proletariatu, a nasze kierownictwo rzeczywiście jest w Moskwie. Jeździmy do Moskwy się uczyć. A wiecie czego? Uczymy się od rosyjskich bolszewików, jak wam skręcić kark. Wiecie, że rosyjscy bolszewicy są w tym mistrzami. Jeszcze przejdzie wam śmiech...”.

Sympatia do Rosji i komunizmu wzrosła jeszcze w latach wojny, kiedy front wschodni przez kilka lat jawił się jako jedyna szansa na zmianę losu. W maju 1945 r. witano entuzjastycznie armię sowiecką wkraczającą do ustanowionego przez Hitlera w Czechach Protektoratu. Tysiące Czechów wstępowały do partii komunistycznej.

Odrodzone po maju 1945 r. czeskie życie publiczne (...) wydawało się normalne. Wielu Czechów odległych od komunizmu sądziło, że Czechosłowacja wygrała los na loterii, będąc jedynym w Europie Środkowej krajem, który pozostał demokracją.

Źródło: Artykuł *Surowy luty*, A. Krawczyk, 2008, polityka.pl.

Polecenie 2

Wyjaśnij, dlaczego dla Związku Sowieckiego tak ważne było utrzymywanie dobrych relacji z czechosłowackim rządem emigracyjnym.

Twoja odpowiedź

Polecenie 3

Wskaż różnice między sposobem osadzenia władz komunistycznych w Czechosłowacji i w Polsce.

Twoja odpowiedź

Film + Sprawdź się

Polecenie 1

Zapoznaj się z filmem i wykonaj kolejne polecenia.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DqXCV61Nk>

Nagranie filmowe dotyczące sowietyzacji Europy Środkowo-Wschodniej.

Polecenie 2

Opisz sposoby wprowadzania władz komunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej.

Twoja odpowiedź

Polecenie 3

Wyjaśnij, na czym polegało przejście z bardziej demokratycznego systemu do dyktatury komunistycznej.

Twoja odpowiedź

Zapoznaj się z zamieszczonym poniżej tekstem źródłowym, a następnie odpowiedz na pytanie. Uzasadnij odpowiedź.

« Maria Dąbrowska

Dzienniki powojenne

Polska jest sowietyzowana, a nade wszystko – rusyfikowana w takim tempie, że nawet ja, co nie miałam złudzeń i wszystkiego tego się spodziewałam, jestem przerażona. Radio od rana do nocy ziele moskiewszczyzną. Mój Boże, toć doby nie starczyłoby, żeby uczyć o Polsce, mówić o Polsce, lecz Polska znikła z Radia. Mówi się tylko o Rosji. [...] Dziś po raz pierwszy miasto dekorowano tylko na czerwono, i po raz pierwszy zobaczyłam wywieszane portrety Stalina. Już przypomina się straszliwy zbezczeszczone Lwów z 1940 roku.

Źródło: Maria Dąbrowska, *Dzienniki powojenne*, [w:] *Europa. Nasza historia. Klasa 8. Od wybuchu II wojny światowej do czasów współczesnych*, Warszawa 2020, s. 103.

Zaznacz, w którym roku nie mógł powstać poniższy tekst:

1948.

1945.

1950.

1956.

Uzasadnienie

Istotną częścią budowania w Polsce ustroju komunistycznego była walka ze zbrojnym podziemiem. Do walki tej wykorzystywano także propagandę: literaturę i sztuki plastyczne. Zapoznaj się z poniższym wierszem, a także plakatem dotyczącymi polskiego podziemia w okresie powojennym, a następnie określ, czy mają one tę samą wymowę. Odpowiedź uzasadnij.

A

((Kazimierz Wierzyński***Na rozwiązanie Armii Krajowej***

Za dywizję wołyńską, nie kwiaty i wianki —
Szubienica w Lublinie. Ojczyste Majdanki.
Za sygnał na północy, bój pod Nowogródkiem —
Długi urlop w więzieniu. Długi i ze skutkiem.
Za bój o naszą Roszę, Ostrą Bramę, Wilno —
Sucha gałąź lub zsyłka na rozpacz bezsilną.
Za dni i noce śmierci, za lata udręki —
Taniec w kółko: raz w oczy, a drugi raz w szczęki.
Za wsie spalone, bitwy, gdzie chłopska szła czeladź —
List gończy, tropicielski: dopaść i rozstrzelać!
Za mosty wysadzone z ręki robotniczej —
Węszyć, gdzie kto się ukrył, psy spuścić ze smyczy.
Za wyroki na katów, za celny strzał Krysta —
Jeden wyrok: do turmy. Dla wszystkich. Do czysta!
Za Warszawę, Warszawę, powstańcze zachcianki —
Specjalny oddział śledczy: „przyłożyć do ścianki”.

Źródło: Kazimierz Wierzyński, *Na rozwiązanie Armii Krajowej*, dostępny w internecie: poezja.org.

B

Źródło: dostępny w internecie: wprost.pl, tylko do użytku edukacyjnego na zpe.gov.pl.

Twoja odpowiedź

Dla nauczyciela

Autor: Joanna Kalinowska

Przedmiot: Historia

Temat: Proces sowietyzacji Europy Środkowo-Wschodniej

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

LI. Świat po II wojnie światowej. Początek zimnej wojny. Uczeń:

6) omawia proces sowietyzacji państw Europy Środkowo-Wschodniej;

Kształowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- omawia przebieg sowietyzacji Europy Środkowo-Wschodniej.
- charakteryzuje sposoby wprowadzania władz komunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej.
- wymienia cechy wspólne łączące państwa komunistyczne znajdujące się pod kontrolą ZSRS.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Proces sowyetyzacji Europy Środkowo-Wschodniej”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj” tak, aby podczas lekcji mogli w niej aktywnie uczestniczyć i wykonywać polecenia.

Faza wstępna:

1. Prowadzący lekcję określa cel zajęć i informuje uczniów o ich planowanym przebiegu. Wyświetla na tablicy temat lekcji.
2. Raport z przygotowań. Nauczyciel za pomocą dostępnego w panelu użytkownika raportu sprawdza przygotowanie uczniów do lekcji, m.in. kto zapoznał się z udostępnionym e-materiałem. Nauczyciel poleca uczniom przygotować w parach pytania z nim związane. Czego uczniowie chcą się dowiedzieć? Co ich interesuje w związku z tematem lekcji? Będą to obowiązujące ich kryteria sukcesu.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel prosi wybraną osobę, aby przypomniała, jak wyglądał podział Europy dokonany podczas konferencji w Teheranie i Jałcie. W razie konieczności uzupełnia informacje.
2. Praca z pierwszym multimedialnym („Audiobook”). Nauczyciel poleca wybranemu uczniowi, aby przeczytał polecenie nr 2: „Wyjaśnij, dlaczego dla Związku Sowieckiego tak ważne było utrzymywanie dobrych relacji z czechosłowackim rządem

emigracyjnym”. Poleca uczniom, aby w parach opracowali w nich odpowiedzi, a następnie odtwarza nagranie audiobooka. Po ustalonym wcześniej czasie przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) pary prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do niej. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia odpowiedzi.

3. Nauczyciel czyta polecenie nr 3: „Wskaż różnice między sposobem osadzenia władz komunistycznych w Czechosłowacji i w Polsce” i poleca uczniom, aby wykonali je indywidualnie. Wybrana osoba prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do niej.
4. Praca z drugim multimedium („Film + Sprawdź się”). Uczniowie zapoznają się z filmem. Klasa dzieli się na 4-osobowe grupy. Każdy zespół opracowuje odpowiedzi do polecenia nr 2, opisując sposoby wprowadzania władz komunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej. Po wyznaczonym przez nauczyciela czasie liderzy grup odczytują swoje propozycje. Nauczyciel komentuje rozwiązania uczniów.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel ponownie wyświetla na tablicy temat lekcji zawarty w sekcji „Wprowadzenie” i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego uczniowie się nauczyli? Co było dla nich trudne?
2. Nauczyciel omawia przebieg zajęć i pracę uczniów.

Praca domowa:

1. Wykonaj ćwiczenia 1 i 2 z sekcji „Film + Sprawdź się”.

Materiały pomocnicze:

J. Krasuski, *Europa Zachodnia po II wojnie światowej – dzieje polityczne*, Poznań 1990.

W. Laqueur, *Historia Europy 1945–1992*, Londyn 1993.

Najnowsza historia świata. 1945–1963, t. 1, pod red. A. Patka, J. Rydla, J.J. Węca, Kraków 2000.

Wskazówki metodyczne:

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z e-materiałami z sekcji „Audiobook”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.